

V

DET ROMERSKE FORUM I NONENTUM

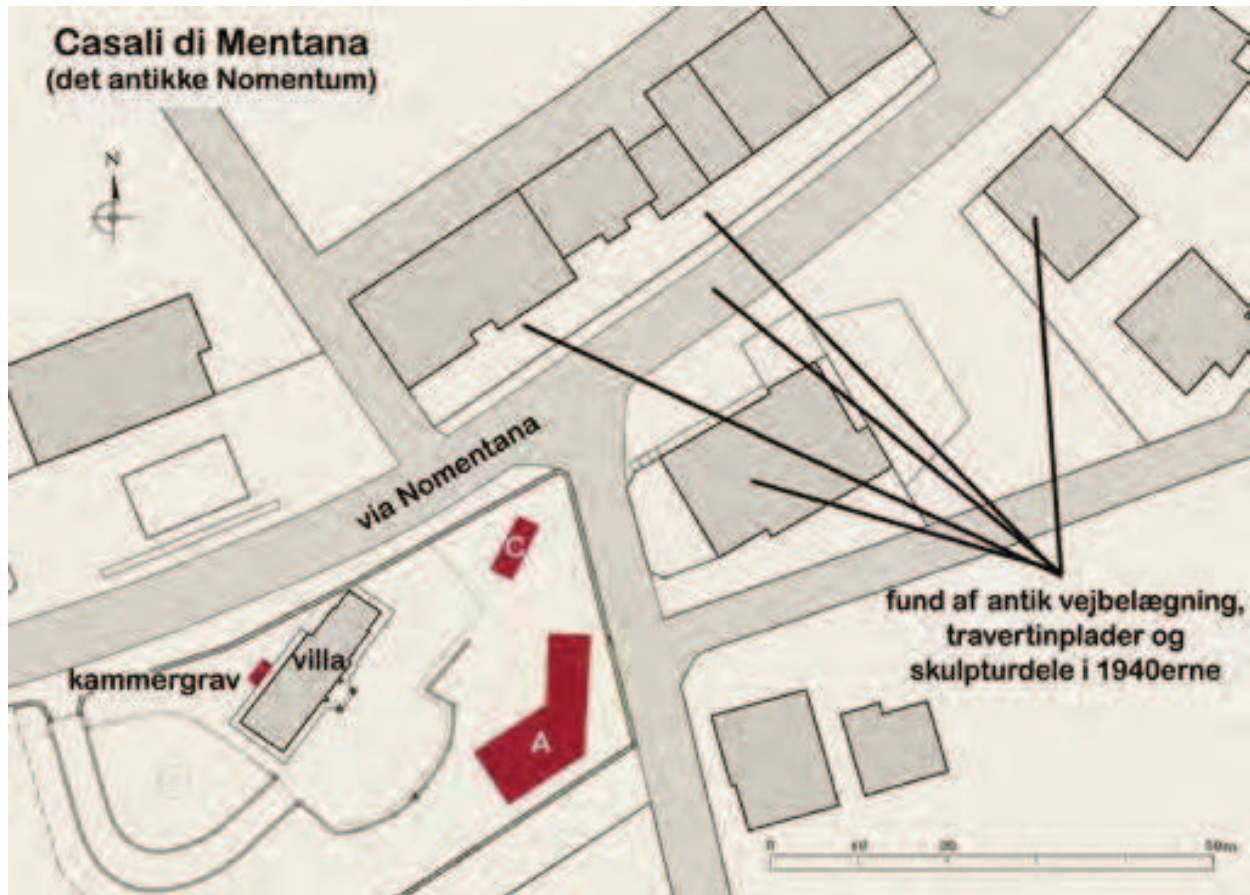
AF MAG.ART.
CHARLOTTE HOLLEGAARD STEFFENSEN,
PH.D. BIRGIT TANG
OG CAND.PHIL. CHRISTINA TRIER

Det Danske Institut i Rom gennemførte i årene 2007-2009, takket være bevilling fra Carlsbergfondet, et udgravningsprojekt i den antikke by Nomentum, som ligger 21 km nordøst for Rom under den moderne by Casali di Mentana. Projektet fandt sted i samarbejde med de lokale arkæologiske myndigheder, og størstedelen af arbejdskraften i felten blev leveret af studerende i klassisk arkæologi fra universiteterne i København og Århus.

I løbet af fire udgravningskampagner er det lykkedes ikke blot at dokumentere en del af byens civile centrum, dvs. forum, hvor det politiske og religiøse liv udspillede sig i den antikke by, men også at få et indblik i dens historie over et langt tidsrum fra 500-tallet f.Kr. frem til middelalderen i 1100-tallet. To hovedfaser er dokumenteret før den romerske kejsertid (dvs. før 31 f.Kr.), hvoraf den tidligste kan dateres til 500-tallet f.Kr. (arkaisk tid) og omfatter forskellige bygningsrester, herunder en mulig helligdomsbygning. I den næste fase fandt udlægningen af forumpladsen sted, og de foreløbige resultater daterer denne til republikansk tid (sandsynligvis 200-tallet f.Kr.) og viser, at den har været i brug op gennem kejsertiden og senantikken, med dertil hørende reparationer af selve belægningen.

DET MODERNE NONENTUM – CASALI DI MENTANA

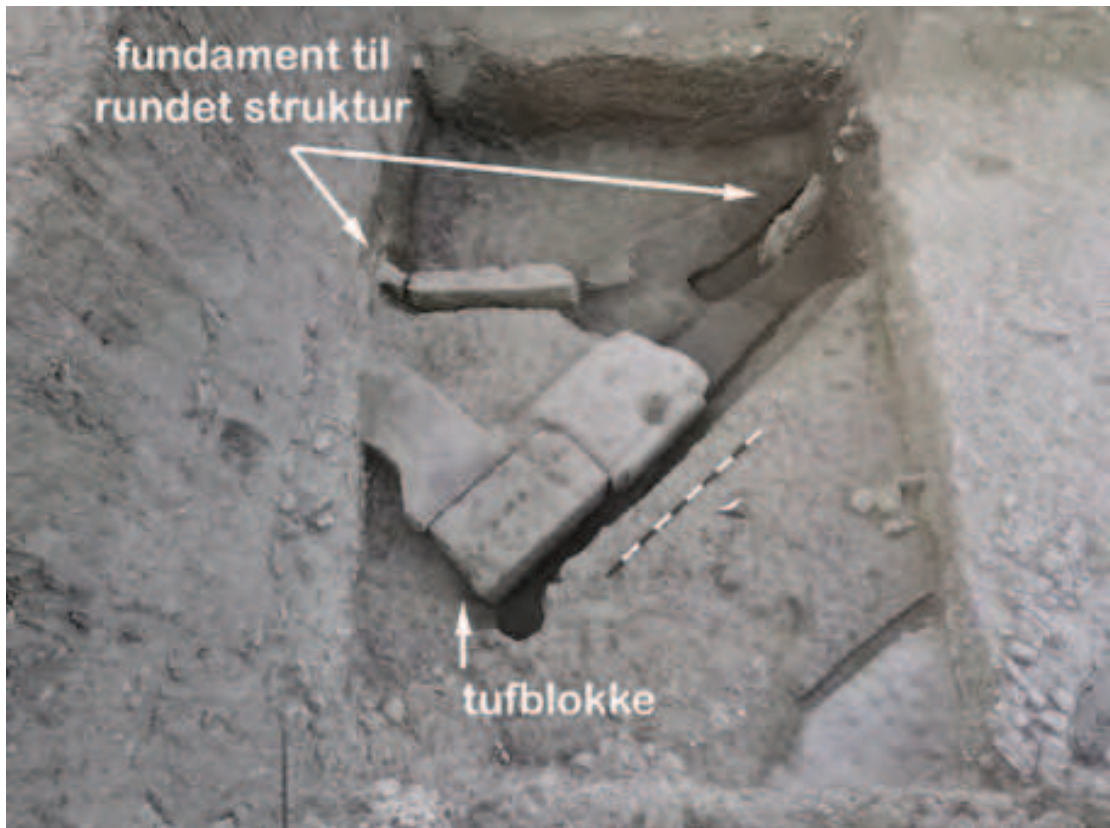
Efter 2. verdenskrig blev den moderne by Casali di Mentana anlagt direkte oven på resterne af det antikke Nomentum, og i forbindelse med udgravninger til nybyggeri i 1940'erne fandt man rester af en belægning bestående af store kalkstensplader og en vejbelægning, som man mente måtte være henholdsvis fra byens forum og den antikke vej, Via Nomentana. Samme sted fandt man arkitektur- og skulpturdele, heriblandt en togastatue, som dateres til augustæisk tid, dvs. 31 f.Kr.-14 e.Kr., og et portræt af Tiberius, der var kejser 14-37 e.Kr. (FIGUR 1). Men skønt der er gjort mange fund i Casali di Mentana, kendes disse kun fra mundtlige overleveringer samt en håndfuld fotografier, og langt de fleste af løsfundene fra området er gået tabt i dag. Denne mangel på videnskabelige udgravninger og dokumentation af de antikke rester, samt det fortsatte problem med den moderne bys ekspansion langs Via Nomentana, gør Instituttets udgravningsprojekt til et pionerarbejde i bestræbelserne på at dokumentere, hvad der måtte være tilbage.

UDGRAVNINGSSOMRÅDET

Det danske udgravningsområde ligger på en villagrund, som er del af et arkæologisk fredet område, der er lokaliseret få meter fra den boligblok, hvor man fandt de før omtalte rester af forum og den antikke vej. På villaens nordside ligger desuden en allerede undersøgt kammergrav, som er dateret til slutningen af 400-tallet f.Kr. Gravens beliggenhed så tæt ved eller direkte på forum er usædvanlig og tyder på, at den fik en religiøs funktion efter udlægningen af forum. Der er fundet et stort antal indskrifter i området, som viser, at Nomentum havde kulter for gudinderne Fortuna, Victoria og Bona Dea samt for orientalske guddomme, og det er ikke usandsynligt, at der lå en helligdom for netop en af disse guddomme ved forum.

FIGUR 1.
Plan over området med angivelse af den moderne bys parceller og udgravningstrencherne A og C.

UDGRAVNINGSRISULTATERNE

FIGUR 2.
Trench As nordligste del med
resterne af arkaiske bygninger
fra 500-tallet f.Kr. under forums
fundamenteringslag. Midt i
billedet ses hjørnet af en
bygning, hvis fundament er
udført i tufblokke. Denne
bygning blev nedrevet, og
i stedet opførtes en rund
struktur i travertin.
Udgravningsfoto.

Resultaterne efter tre års udgravninger vil føje helt nye kapitler til byens historie og er betydelige inden for udforskningen af republikanske forumpladser, eftersom der kun er få af disse udgravet uden for Rom, og eftersom der ofte kun graves i begrænset omfang omkring selve pladsen og sjældent under belægningen.

De tidligste strukturer på stedet var resterne af kvaderstensfundamenter i tuf fundet i henholdsvis trench A og C 2,50 m under det moderne haveanlæg (FIGUR 2, 3 og 4). Fundamenterne bestod af store tufblokke i størrelsen 0,70 x 0,50 x 0,40 m. I trench A udgjorde blokkene et hjørne, mens de i trench C fremstod som fire parallelle rækker. Hvilke bygninger, der stod på disse fundamenter, er uvist, men de må have haft en anselig størrelse at dømme efter den massive fundamentering. Den jord, der i trench A var lagt ned omkring blokkene i deres fundamentsgrøft, indeholdt keramik, som gør det muligt at datere bygningens opførelse til 500-tallet f.Kr. På et senere tidspunkt, ligeledes i 500-tallet, blev en ny bygning opført øst herfor, hvorved fundamentet fra den tidligere bygning delvis blev ødelagt.

Resterne af den senere bygning består af tre store opretstående travertinplader, som danner et fundament i form af en runding eller en halvcirkel. Hvorvidt bygningen var rund eller U-formet, lader sig ikke afgøre uden yderligere udgravninger, men bygninger med denne udformning var på dette tidspunkt enten helligdomme eller grave, og det er muligt at denne bygning har haft forbindelse til den førnævnte kammergrav.

Skriftlige kilder fortæller, at romerne i 338 f.Kr. gjorde byen til municipium, hvilket i praksis betød, at indbyggerne i Nomentum fik romersk borgerret og måtte betale skat til Rom og bidrage med folk til romersk militærtjeneste. Ellers havde byen i udstrakt grad selvstyre. Hvad dette rent fysisk fik af betydning for byen kan ses ved, at man i 200-tallet f.Kr. planerede et stort område i byen for at anlægge et forum. Terrænet på stedet var ujævnt, så de romerske ingeniører måtte

FIGUR 3.

Trench As nordligste del. Efter yderligere udgravning dukkede et indgangsparti med dørtærskel op, som hører til tufbygningen. Udgravningsfoto.

FIGUR 4.

Trench C. De tidligste strukturer her udgøres af fire parallelle rækker af store tufblokke i farverne grå og rustrød. Blokkene er delvis blevet indbygget i den senere romerske kanal, som ses til venstre i billedet. Kanalen er dækket med bl.a. travertinplader. To af disse blev fjernet, så der kunne foretages indvendige undersøgelser. Udgravningsfoto.

FIGUR 5.
Tagtegl. Stykket er sammensat af tre fragmenter og måler 22,5 x 19,5 cm. I forbindelse med templer var det almindeligt at udsmykke undersiden af det nederste tagtegl, som hang ud over tagkonstruktionen og derfor var synligt for de forbigående. Dekorationen bestod af bemaling i farverne rød, hvid og sort. Motivet kunne være en zigzag, som det ses her, men også en mæander eller et kryds. Udgravningsfoto.

først planere området. Dette gjorde de med en blanding af jord og byggematerialer fra de bygninger, der i forvejen stod på stedet, og som blev ødelagt ved anlægsarbejdet. I det vigtigste af fyldlagene fandt vi blandt andet resterne af et tegl dekoreret med et zigzag-mønster i farverne sort, hvid og rød (FIGUR 5). Lignende tegl er fundet i forbindelse med etruskiske templer i det mellemitaliske område. Laget indeholdt også en stor bronzemønt med en fremstilling af en kammuslingskal på den ene side, og på den anden ses en caduceus, som er den heroldstav gudernes sendebud Mercur afbildes med. Mønten kan dateres til perioden ca. 300-250 f.Kr. og er sammen med det øvrige materiale med til datere anlæggelsen af forum til den mellemrepublikanske periode, dvs. tidligst i løbet af 200-tallet f.Kr. (FIGUR 6). Efter planeringen blev pladsen belagt med et 0,30 m tykt lag af kalk og flodsten, som dannede underlag for de store rektangulære travertinplader, der udgjorde belægningen på forum. Til vor store glæde fandt vi to intakte plader

FIGUR 6.

Romersk mønt i bronze af typen *aes grave sextans*, fra perioden ca. 300-250 f.Kr. Diameteren er ca. 4 cm og vægten ca. 53 gram. På møntens ene side ses topstykket til guden Mercurus stav. Udgravningsfoto.

på deres oprindelige plads placeret op ad hinanden samt fem øvrige fragmenter i umiddelbar nærhed heraf (FIGUR 7 og 8). De intakte plader måler ca. 1,24 x 0,62 x 0,20 m. De øvrige forumplader var blevet fjernet for at indgå i senere tiders byggerier, men der hvor pladerne havde ligget, var det ved omhyggelig udgravning stadig muligt at fremdrage aftrykkene af de enkelte pladerækker.

I trench C var det mest spektakulære fund en fuldstændig bevaret kanal til afledning af regnvand (FIGUR 4). Kanalen er udvendigt bygget af romersk beton, mens de indre vægge er bygget af uregelmæssige tufblokke og enkelte sandstensblokke. Den måler indvendigt 0,37 m i bredden og mindst 1,14 m i højden. Kanalen er dækket af sandstens- og travertinplader, og de sidstnævnte stemmer både størrelses- og niveaumæssigt overens med forumpladerne i trench A. Kanalen indgik derfor med stor sandsynlighed i forumanlægget.

I de efterfølgende århundreder blev det antikke forum gradvist plyndret for sine travertinplader, og beboelser af mindre permanent karakter blev opført. Den tidligst dokumenterede ødelæggelse er en stor og dyb nedgravning i det sydøstlige hjørne, dateret til mellem 400 og 700 e.Kr. (FIGUR 7). Ifølge overleveringen blev Nomentum ødelagt af longobarderne i 700-tallet e.Kr., men om denne ødelæggelse var total, eller om der var tale om en gradvis affolkning, er uvist. Nomentums forum, eller resterne heraf, var i hvert fald forsat synligt og i brug helt frem til middelalderen i 900- og 1000-tallet e.Kr. Herefter lå pladsen tilsyneladende ubenyttet hen og blev langsomt dækket af jord, som blev vasket ned fra det nærliggende højdedrag Montedoro. Fra og med det tidlige 1100-tal e.Kr. blev området atter frekventeret. I den nordlige del af trenchen var der en stor nedgravet affaldsgrube med en diameter på knap 3 m, som var fyldt med keramik af enhver slags lige fra det finere bordservice til de grovere kogekar samt forskellige dyrekogler, heriblandt et hestekranium (FIGUR 3 og 7). Den store variation i materialet tyder på, at der lå en beboelse i nærheden.

FIGUR 7.
Forum. Pladsen var fundamenteret med flodsten og belagt med store travertinplader, hvoraf to intakte er tilbage. Man ser tydeligt sporene efter de plader, som er blevet fjernet for at blive genanvendt i senere tiders bygninger. Udgravningsfoto.

I en efterfølgende fase blev terrænet hævet med 0,40 m, og der opførtes en bygning, hvis fundament kun er synligt i vestprofilen i den nordlige del af trench A. En affaldsdyng i trenchens nordøstlige hjørne stammer fra samme periode.

Hvad angår senere aktivitet på stedet, ved man fra skriftlige kilder, at der senest i 1500-tallet lå en lille kirke, Santa Maria in Via, ved kammergraven, der blev omdannet til et kapel i denne forbindelse. Kirken blev tilsyneladende afløst af en villa rustica (landejendom), som ses på et foto fra 1930'erne, og som så igen blev erstattet af den moderne villa i 1950'erne.

Aktiviteterne i moderne tid har også efterladt sig arkæologiske spor, idet der i trench A under den moderne villas planeringslag er fundet seks lange plantegrøfter, som gennemskar middelalderfladerne.

NUTID – FREMTID

Med sin tætte beliggenhed på Rom var Nomentum en naturlig del af storbyens opland og blandt dennes leverandører af fødevarer. Egnen omkring Nomentum er rig på fund af antikke landbrugsejendomme, og flere antikke forfattere omtaler den høje kvalitet af den vin, der blev produceret i området. I dag er byen rent fysisk nærmest vokset sammen med Rom, og produktionen af afgrøder til Rom er blevet erstattet af lokale småerhverv. Det er vort håb, at de danske udgravningsresultater vil danne grundlag for fremtidige udgravninger i byen, som vil kunne belyse andre aspekter af det antikke Nomentum.

FIGUR 8.
Trench A set fra vest.
Udgravningsholdet er i færd
med at afrense resterne
af forumpladsen.
Udgravningsfoto.